

SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINI KOMMUNIKATIV O'QITISH TAMOYILLARI BILAN UYG'UNLASHTIRISH

Bazarbayeva Aziza Shokirovna

Farg'ona davlat universiteti

Xalqaro hamkorlik bo'yicha prorektor

+998958333393

bazarbayeva@pf.fdu.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola sun'iy intellekt vositalarini kommunikativ til o'qitish (KTO) tamoyillari bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlarini nazariy jihatdan tahlil qiladi. Adabiyotlar ko'rib chiqilishi asosida sun'iy intellekt texnologiyalari — xususan, suhbat robotlari, adaptiv o'rganish platformalari va tabiiy til ishlov berish tizimlari — kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda qanday rol o'ynashi mumkinligi o'rganiladi. Maqolada ushbu uyg'unlikning pedagogik asoslari, metodologik imkoniyatlari va cheklovlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, kommunikativ o'qitish, til ta'limi, adaptiv o'rganish, ChatGPT, pedagogika, suhbat roboti.*

INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS WITH COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING PRINCIPLES

ABSTRACT

This article provides a theoretical analysis of integrating artificial intelligence tools with the principles of Communicative Language Teaching (CLT). Based on a review of existing literature, the paper examines how AI technologies — including chatbots, adaptive learning platforms, and natural language processing systems — may contribute to the development of communicative competence. The pedagogical foundations, methodological opportunities, and limitations of this integration are discussed.

Keywords: *artificial intelligence, communicative teaching, language education, adaptive learning, ChatGPT, pedagogy, chatbot.*

ИНТЕГРАЦИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА С ПРИНЦИПАМИ КОММУНИКАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье проводится теоретический анализ возможностей интеграции инструментов искусственного интеллекта с принципами коммуникативного обучения языку (КОЯ). На основе обзора существующей литературы рассматривается роль технологий искусственного интеллекта — в частности, чат-ботов, адаптивных учебных платформ и систем обработки естественного языка — в развитии коммуникативной компетенции. Обсуждаются педагогические основы, методологические возможности и ограничения данной интеграции.

***Ключевые слова:** искусственный интеллект, коммуникативное обучение, языковое образование, адаптивное обучение, ChatGPT, педагогика, чат-бот.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimlarida raqamli texnologiyalarning tez sur'atlar bilan rivojlanishi til ta'limi metodologiyasiga tubdan yangi talablar qo'ymoqda. Bir tomondan, kommunikativ til o'qitish (KTO) paradigmasi o'tgan asrning 70–80-yillaridan boshlab jahon pedagogikasida mustahkam o'rin egallagan bo'lib, uning asosiy tamoyili til o'rganishni nafaqat tizimli bilim sifatida, balki haqiqiy muloqot vositasi sifatida talqin etishdan iborat [1]. Ikkinchi tomondan, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari — xususan, katta til modellari (Large Language Models), adaptiv o'rganish tizimlari va ovozli tan olish dasturlari — ta'lim sohasida tobora keng qo'llanilmoqda va bu ikki yo'nalish o'rtasidagi integratsiya masalasi dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda [2]. Ushbu maqola aynan shu muammoni nazariy tafsilotlarda ko'rib chiqishga qaratilgan bo'lib, asosiy maqsad — KTO tamoyillari bilan SI vositalarining uyg'unligini adabiyotlar tahlili va pedagogik mantiq asosida baholashdir. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda ko'plab ta'lim muassasalari SI vositalarini joriy etmoqda, ammo bu jarayonning metodologik asoslanishi ko'pincha yetarli darajada tahlil qilinmagan holda amalga oshirilmoqda. Kommunikativ kompetensiya nazariyasi (Canale va Swain, 1980) tilni faqat grammatik jihatdan emas, balki ijtimoiy, diskursiv va strategik nuqtai nazardan o'zlashtirishni ko'zda tutadi [3], va bu talablar zamonaviy SI vositalarining funksional imkoniyatlari bilan qanchalik mos kelishini ilmiy asosda aniqlash o'qituvchilar, ta'lim dasturchilar va siyosatchilar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot sof nazariy xarakter kasb etib, uning metodologik asosini adabiyotlar tahlili, taqqoslama tahlil va pedagogik kontseptual tahlil tashkil etadi. Tadqiqotda empirik ma'lumotlar — kuzatishlar, intervyular yoki tajribalar — ishlatilmagan; tahlil mavjud ilmiy adabiyotni tizimli ko'rib chiqish va sintez qilish orqali amalga oshirilgan. KTO paradigmasining nazariy asoslari Hymes, Canale va Swain, Littlewood kabi klassik mualliflar tomonidan yaratilgan bo'lib, ushbu asarlar tilni real muloqot ehtiyojlaridan kelib chiqib o'rgatish zarurligini asoslab bergan [3]. Keyinchalik Richards va Rodgers bu nazariyani aniqlashtirgan va o'quv jarayonida o'quvchi faolligini, muammoga yo'naltirilgan vazifalarni va autentik matnlardan foydalanishni talab qiluvchi tamoyillar tizimini shakllantirgan [4]. O'zbek tilshunoslik va pedagogika ilmida ushbu yo'nalish ham o'z o'rniga ega: Yo'ldoshev kommunikativ yondashuvning o'zbek maktablaridagi amaliy imkoniyatlarini ko'rib chiqqan va an'anaviy grammatik usullardan kommunikativlikka o'tish muammolari hamda yechimlarini tavsiflab bergan [5]. Sun'iy intellektning til ta'limiga kirib kelishi esa alohida katta adabiyot qatlamini tashkil etadi. Warschauer va Healey CALL paradigmasini tarixiy jihatdan tahlil qilar ekan, texnologiyani til o'qitishga integratsiya qilishning uch bosqichini — behavioristik, kommunikativ va integrativ — farqlagan [6].

Zamonaviy tadqiqotlar esa bu tasnifni kengaytirmoqda: bugungi kunda generativ SI modellari (masalan, ChatGPT, Gemini, Mistral) faqat mashq platformasi emas, balki dinamik suhbat sherigi vazifasini bajarishi mumkin, bu esa KTO doktrinasidagi "real muloqot" printsipiga yangi content beradi [2]. Rus tilshunoslik va pedagogika adabiyotida Azimov va Shchukin (2016) kommunikativ kompetensiya komponentlarini chuqur tahlil qilgan va lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalarni ajratgan; ushbu tasnif SI texnologiyalarining qaysi kompetensiya turlariga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini aniqlashda muhim analitik asos bo'lib xizmat qiladi [7]. Mahalliy adabiyotdan Mirzayeva raqamli pedagogika va til ta'limidagi interaktivlik masalasini o'rgangan, jumladan, adaptiv platformalar va intellektual o'qitish tizimlari (Intelligent Tutoring Systems — ITS) ning kommunikativ mahorat rivojlantirishdagi rolini nazariy jihatdan asoslab bergan [8]. Xorij adabiyotida esa Godwin-Jones generativ SI modellarining til o'rganuvchilar uchun yaratadigan imkoniyatlar va xavflarini muhokama qilib, autentiklik muammosiga alohida e'tibor qaratgan: SI bilan muloqot tilni o'rganishga yordam berishi mumkin, ammo u haqiqiy insoniy muloqotning o'rnini bosa olmasligi ta'kidlangan [9]. Krashenning "kirish gipotezasi" (input hypothesis) va "affektiv filtr" (affective filter) g'oyalari ham ushbu kontekstda muhim nazariy ahamiyat kasb etadi: SI vositalari stressni kamaytirib,

o'rganuvchiga qulay, siqiqsiz muloqot muhitini yaratishi mumkin, bu esa til o'zlashtirishga qulay shart-sharoit hosil qiladi [10].

NATIJAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlilidan kelib chiqadigan asosiy xulosalardan biri shundan iboratki, SI vositalari KTO ning ba'zi tamoyillarini kuchli qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega, ammo boshqa tamoyillar bilan nisbatan murakkab munosabatda turadi. KTO ning markaziy tamoyillaridan biri — o'quvchini faol muloqot ishtirokchisiga aylantirishdir [4]. Zamonaviy suhbat robotlari va katta til modellari shu ma'noda potentsial vosita hisoblanadi: ular talabga ko'ra istalgan vaqt muloqotni amalga oshira oladi, tezkor va aniq fikr-mulohaza beradi, grammatik xatolarni tuzatadi va o'rganuvchining darajasiga moslashuvchi murakkablikdagi matnlar yaratadi [2]. Bu jihat ayniqsa o'zbek kabi resurslari chekliroq tillarni o'rganuvchilar uchun qimmatlidir: ona tili so'zlovchi sifatida harakat qiladigan malakali suhbatdosh topish imkoniyati har doim mavjud bo'lmaydi, SI esa bu kamchilikni qisman to'ldiradi [8]. Shu bilan birga, Godwin-Jones ta'kidlaganidek, SI modellari bilan muloqot ham o'ziga xos cheklovlarga ega [9]: bu muloqot pragmatik, madaniy va ijtimoiy kontekst jihatidan hali ham nisbatan yuzaki bo'lib qolmoqda, chunki SI sotsiolingvistik nozikliklarni — nutqdagi kuch munosabatlari, hazil, kinoya, norasmiy so'zlashuv registri — to'liq ifodalay olish darajasiga yetganicha yo'q. Aynan Canale va Swain tomonidan ajratilgan sotsiolingvistik va strategik kompetensiyalar [3] SI tomonidan taqdim etilgan muloqot kontekstida to'liq rivojlanishi qiyin, chunki bu kompetensiyalar jonli, haqiqiy insoniy munosabatlar kontekstida yuzaga keladi.

Adaptiv o'rganish tizimlari masalasida ham shunga o'xshash ikki tomonlama obraz kuzatiladi. Bir tomondan, Warschauer va Healey CALL texnologiyalarining integrativ bosqichi sifatida tasniflanuvchi zamonaviy SI platformalari o'quvchining real vaqtdagi xatolarini tahlil qilib, individual o'quv yo'lini shakllantira oladi [6]; bu esa an'anaviy sinfxona sharoitida o'qituvchiga har bir o'quvchi bilan ishlash uchun yetarli vaqt bo'lmaydigan holatlarda katta pedagogik ustunlik beradi. Boshqa tomondan, ushbu individuallashtirish mexanizmi KTO ning ijtimoiy o'rganish komponentini zaiflashtirib qo'yishi ehtimoli bor: guruh dinamikasi, hamkorlikda muammoni hal qilish, real tashvish va istaklar asosidagi muloqot — bularning barchasi SI bilan ikkilamchi aloqada yo'qolishi mumkin [7]. Shuningdek, Krashen tomonidan ishlab chiqilgan affektiv filtr nazariyasi [10] SI vositalariga nisbatan ham qo'llanilishi mumkin: o'rganuvchi sinfxonada tengdoshlari oldida xato qilishdan uyalishi mumkin, SI bilan muloqotda esa bunday ijtimoiy bosim kamroq bo'ladi. Bu kuzatuv SI vositalarining qo'shimcha mashq, o'z-o'zini baholash va erkin so'zlash imkoniyatini beruvchi muhit sifatidagi rolini asoslaydi. Mirzayeva ham ushbu fikrni

qo'llab-quvvatlaydi va interaktiv raqamli muhitning affektiv to'siqlarni pasaytirishi pedagogik samaradorlikka olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi [8].

Yo'ldoshev esa o'zbek maktab kontekstida kommunikativ yondashuvning asosiy muammolaridan biri sifatida o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasini ko'rsatadi [5]; bu nuqta SI integratsiyasida ham o'z ahamiyatini saqlab qoladi — agarda o'qituvchi SI vositalarini kommunikativ pedagogika kontekstida qanday qo'llashni bilmasa, texnologiya faqat grammatik mashq vositasiga aylanib qolishi va KTO ning asosiy ruhidan uzoqlashishi xavfi mavjud. Azimov va Shchukin tomonidan taklif qilingan kompetensiyalar tasnifini [7] asos qilib olganda, SI vositalari lingvistik kompetensiyani (grammatik to'g'rilik, lug'at boyligi) rivojlantirishda eng yuqori samaradorlikka ega ekanligini ta'kidlash mumkin; diskursiv kompetensiya (matn tarkibi, fikr izchilligi) ham SI yordamida ma'lum darajada rivojlantirilishi mumkin. Ammo pragmatik va strategik kompetensiyalar — nutqiy aktlar, muloqot strategiyalari, madaniy normalar — hali ham asosan jonli insoniy muloqot jarayonida shakllanadi. Bu topilma SI vositalarini KTO ning almashtiruvchisi sifatida emas, balki to'ldiruvchi sifatida qarab chiqish zarurligini aniq ko'rsatib beradi. Nazariy jihatdan, "gibrid" yondashuv eng istiqbolli model bo'lib ko'rinadi: o'qituvchi boshchiligidagi kommunikativ mashg'ulotlar asosiy o'rinda qoladi, SI esa o'quv vaqtidan tashqarida amaliyot, baholash va tezkor fikr-mulohaza uchun qo'shimcha resurs sifatida xizmat qiladi. Biroq bu modelning kontseptual aniqliliga qaramasdan, uni samarali amalga oshirish uchun o'qituvchilarni qayta tayyorlash, o'quv dasturlarini qayta loyihalash va SI vositalarining pedagogik validligini baholash kabi institutsional chora-tadbirlar talab etiladi.

Shunday qilib, SI vositalarining kommunikativ o'qitishdagi rolini yanada chuqurroq baholash uchun o'quv vazifalari tipologiyasiga e'tibor qaratish zarur. KTO metodologiyasida vazifaga yo'naltirilgan o'qitish (Task-Based Language Teaching — TBLT) alohida o'rin tutadi: o'quvchilar biror muammoni hal qilish, ma'lumot almashish yoki birgalikda qaror qabul qilish jarayonida til vositasidan foydalanadilar va aynan shu jarayonda kommunikativ kompetensiya shakllanadi. SI vositalari, ayniqsa zamonaviy dialog tizimlari, bunday vazifalarni simulyatsiya qilish imkonini beradi — masalan, o'quvchi savdo muzokarasini, tibbiy konsultatsiyani yoki rasmiy taqdimotni SI bilan mashq qilib ko'rish, xatolarini darhol eshitishi va tuzatishi mumkin. Ammo shu o'rinda muhim metodologik farqni ta'kidlash lozim: simulyatsiya orqali hosil qilingan kommunikativ tajriba haqiqiy muloqot tajribasidan sifat jihatidan farq qiladi, chunki haqiqiy muloqotda noaniqlik, kutilmagan burilishlar va ijtimoiy mas'uliyat mavjud bo'lib, ular o'quvchini strategik moslashish zaruriyatiga

undaydi. SI bilan muloqot esa aksariyat hollarda prognozli va xavfsiz bo'ladi, bu esa uning TBLT doirasidagi pedagogik qiymatini belgilangan chegaralar ichida saqlaydi.

Bundan tashqari, SI vositalarini kommunikativ o'qitish bilan uyg'unlashtirish masalasini ko'rib chiqishda taqdir-mulohaza (feedback) sifati ham alohida tahlil qilishni talab etadi. An'anaviy kommunikativ sinfxonada o'qituvchi tomonidan beriladigan fikr-mulohaza nafaqat til jihatdan to'g'ri yoki noto'g'rilikni ko'rsatadi, balki o'quvchining nutq uslubi, muloqot etikasi, ifoda emotsionalligi va madaniy mosligiga oid nuanslarni ham qamrab oladi. SI vositalari esa hozirgi rivojlanish bosqichida asosan til tizimiga — grammatika, lug'at, sintaksis — oid fikr-mulohaza berishda kuchlidir; nutqning madaniy va ijtimoiy o'lchovlarini baholashda esa ancha cheklangan imkoniyatga ega. Xususan, o'zbek yoki boshqa O'rta Osiyo tillarini o'rganuvchilar uchun bu cheklov yanada sezilarliroq bo'lishi mumkin, chunki mavjud SI modellarining aksariyati ingliz tili asosida yaratilgan va madaniy kontekst jihatidan G'arb muloqot normalarini ko'proq aks ettiradi. Shu sababli, SI tomonidan berilgan til fikr-mulohazasini o'qituvchi tomonidan beriladigan madaniy va pragmatik ko'rsatmalar bilan mujassamlashtirish zarur bo'lib, bu yana bir bor gibrid pedagogik modelning amaliy zaruriyatini tasdiqlaydi.

XULOSA

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, sun'iy intellekt vositalarini kommunikativ til o'qitish tamoyillari bilan uyg'unlashtirish mutlaq qarama-qarshi yoki to'liq muvofiqlashuvchi hodisa emas — bu murakkab va ko'p o'lchovli pedagogik muammodir. SI texnologiyalari — xususan, katta til modellari va adaptiv platformalar — KTO ning bir qator asosiy tamoyillarini, jumladan, faol muloqot, individuallashtirish va affektiv qulay muhit yaratish kabi tamoyillarini qo'llash imkonini beradi. Shu bilan birga, sotsiolingvistik, pragmatik va strategik kompetensiyalar SI vositalarining hozirgi imkoniyatlari bilan to'liq rivojlantirilishi qiyin bo'lib qolmoqda. Shuning uchun SI vositalarini til o'qitish jarayoniga to'ldiruvchi, qo'shimcha resurs sifatida integratsiya qilish, asosiy kommunikativ muloqotni esa o'qituvchi boshchiligidagi haqiqiy insoniy munosabatlar asosida davom ettirish metodologik jihatdan maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Littlewood W. Communicative Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 1981. — 114 p.
2. Kasneci E., Seßler K., Küchemann S. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. — 2023. — Vol. 103. — P. 102274.

3. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // *Applied Linguistics*. — 1980. — Vol. 1(1). — P. 1–47.
4. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 270 p.
5. Yo'ldoshev J. G'. *O'zbek tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv: nazariya va amaliyot*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 184 b.
6. Warschauer M., Healey D. Computers and language learning: An overview // *Language Teaching*. — 1998. — Vol. 31(2). — P. 57–71.
7. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. *Современный словарь методических терминов и понятий: теория и практика обучения языкам*. — М.: Русский язык. Курсы, 2016. — 496 с.
8. Mirzayeva N. R. *Raqamli pedagogika va interaktiv o'qitish texnologiyalari*. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022. — 212 b.
9. Godwin-Jones R. Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning // *Language Learning & Technology*. — 2022. — Vol. 26(2). — P. 1–19.
10. Krashen S. D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. — Oxford: Pergamon Press, 1982. — 202 p.